

Orta Çağ Avrupa'sında Hıristiyan Törenlerinde Kullanılan Taşınabilir Kutsal Su Kabı ve Serpme Üzerine Genel Bir Bakış

A General Overview of Portable Bucket for Holy Water and Holy Water Sprinkler Used in Christian Ceremonies in Medieval Europe

Berna YILDIRIM ATEŞ*

ÖZ

Bu çalışmada, Hıristiyan litürjisinde büyük bir öneme sahip olan kutsal su kabı ve birlikte kullanılan serpme objesinin, tarihsel süreç içerisindeki uğradığı değişimler ve bu değişimin sonucunda edindiği yer üzerine kapsamlı bir araştırma yapılmıştır. Yapılan bu çalışma, özellikle eserlerin günümüze ulaşan örnekleri de dikkate alınarak, giriş ile birlikte beş bölüme ayrılmıştır. Giriş bölümünde, kutsal su kabı ve serpme objesinin etimolojisine, tarihsel gelişimine, Doğu ve Batı litürjisindeki farklılıklarına yer verilmiştir. Var olan örnekler üzerinden bu kapların, form ve boyut analizi, malzeme kullanımı, süsleme ve ikonografik değerlendirmesi bir bütün olarak ele alınmıştır. Değerlendirme ve sonuç kısmında ise kutsal suyun rolü, tarihsel süreç içerisindeki kullanımı açıklanarak bu bağlamda kutsallık atfedilen kapların dini yansımaları ve politik çıkarımları üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte litürji ile olan ilişkileri, törenlerde ne şekilde ve hangi sembolik amaçlarla kullanıldıkları da belirtilmiştir. Bu tür kaplar, işlevleri farklı olan bazı su kapları ile aynı isimle adlandırıldıkları için hem yazılı kaynaklarda hem de kilise envanterlerinde bir karışıklığa neden olmuştur. Hangi kabın bu tür bir kullanımda olup olmadığını tespiti ve takibi ise oldukça zordur. Günümüze ulaşan sınırlı örneklerin ve yazılı kaynakların çoğu Orta Çağ ve Orta Çağ sonrası Avrupa kaynaklı olduğu için çalışma, bu bölgeyi etkileyen sanat anlayışları dikkate alınarak değerlendirilmiş ve böylelikle konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacak çoklu bir bakış açısı sunmuştur. Sonuç olarak; M.S. 9. yüzyıla toplu ayinlerde daha da yaygınlaşmaya başlayan bu objelerin, “kutsal su” ile bütünsel ilişkisi, Hıristiyan öğretilerinde yeni bir boyut kazanır. Bu boyut, o zamanki Hıristiyan topluluklarının Orta Çağ Avrupası'ndaki dinsel yaşantılarını ortaya çıkararak etki alanını göreceli ve uygulamalı olarak genişleterek büyütülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Taşınabilir Kutsal Su Kabı, Serpme Objesi, Orta çağ Su Kapları, Kutsal Su, Orta Çağ Avrupası

ABSTRACT

In this study, comprehensive research has been made on the changes in the historical process of the bucket for Holy water and the Holy water sprinkler, which have great importance in the Christian liturgy, and the place they have acquired as a result of this change. This study consists of five chapters, including an introduction, especially taking into account the surviving examples of the works. In the introduction, the etymology, historical background, and differences between the bucket for Holy water and the Holy water sprinkler object in Eastern and Western liturgy are

* Dr., Sanat Tarihiçi (Bağımsız Araştırmacı), byildirimates@gmail.com, (<https://orcid.org/0000-0002-9416-2638>).

included. Form and size analysis, material use, decoration and iconographic evaluation of these vessels are discussed as a whole, based on existing examples. In the evaluation and conclusion part, the role of Holy water and its use in the historical process are explained, and in this context, the religious reflections and political implications of the vessels attributed to holiness are emphasized. In addition, their relationship with liturgy, how they are used in ceremonies and for what symbolic purposes are also stated. These types of vessels have caused confusion in both written sources and church inventories, as they are called by the same name as some water vessels with different functions. It is very difficult to detect and track which container is in such use or not. Since most of the limited examples and written sources that have survived to the present day originate from Medieval and Post-Medieval Europe, the study was evaluated by taking into account the artistic concepts affecting this region, thus offering a multiple perspective that will contribute to a better understanding of the subject. As a result, the holistic relationship of these vessels with “Holy water”, which began to become more common in mass ceremonies in the 9th century, gained a new dimension in Christian teaching. This dimension revealed the religious lives of the Christian communities of that time in Medieval Europe and enlarged its sphere of influence relatively and practically.

Keywords: Bucket for Holy Water, Holy Water Sprinkler, Medieval Water Bowl, Holy Water, Medieval Europe

Extended Summary

In this study, comprehensive research has been made on the changes in the historical process of the bucket for Holy water and the Holy water sprinkler, which have great importance in the Christian liturgy, and the place they have acquired as a result of this change. This study consists of five chapters, including an introduction, especially taking into account the surviving examples of the works. In the introduction, the etymology, historical background, and differences between the bucket for Holy water and the Holy water sprinkler object in Eastern and Western liturgy are included. Form and size analysis, material use, decoration and iconographic evaluation of these vessels are discussed as a whole, based on existing examples. In the evaluation and conclusion part, the role of Holy water and its use in the historical process are explained, and in this context, the religious reflections and political implications of the vessels attributed to holiness are emphasized. In addition, their relationship with liturgy, how they are used in ceremonies and for what symbolic purposes are also stated.

The bucket for Holy water and the Holy water sprinkler, are known as objects that serve as reservoirs for the blessing of the community present during the ritual, including baptism, with water, as well as the candles, ashes and various liturgical objects in the church. These types of vessels have caused confusion in both written sources and church inventories, as they are called by the same name as some water vessels with different functions.

Since most of the limited works, visuals and sources that have survived to the present day originate from Medieval and Post-Medieval Europe, the subject has been tried to be explained by taking into account the artistic concepts affecting this region in order to preserve the integrity of the text. The historical background of the bucket for Holy water and the Holy water sprinkler, does not date back to very old times. By the 9th century, the special use of these two objects began to become more widespread in public rituals. The Holy water sprinkling ceremony was performed before and after the service. In addition, it was not limited to prayers by blessing other liturgical objects (paten, chalice, censer, etc.). By the 10th century the liturgical use of objects became traditional and became a general part of the liturgy. Based on this information, examples of the use of such vessels in Eastern rituals have been found in many excavations and museum collections in Anatolia and outside Anatolia.

The belief that water cleanses the heart and that patients will be healed by sprinkled water

has been identified with the spirit of God in many cults. Even though the intrinsic results of the actions or practices may be different, water and the meaning attributed to it have an integrity within themselves. Considering the rituals performed with water; We can say that sacred water reveals itself in an object or object and that object has now become a religious symbol. Thus, the bucket for Holy water turns into a conceptual and living object and embodies all beliefs.

Finally, the general characteristics (etymology, form, etc.) of the bucket for Holy water and the Holy water sprinkler used together and their relationship with liturgy have been tried to be explained through existing examples. These types of vessels, which have heterogeneous riches, are a document in terms of providing important information about the religious lives of Christian communities at that time. Each belief contains, to a greater or lesser extent, many practices similar to the beliefs that preceded it. Among these, the Holy water sprinkling ceremony has become one of the relative and practical concepts that the church presents to its audience. It aimed to expand its sphere of influence by demonstrating this mission, which has been assigned to it in the changing order for centuries, both in the liturgical sense and in the objects used. As a result of this, the microcosm perception created was tried to be given through the bucket for Holy water.

Giriş

Kutsal suyun bulunduğu kap ve serpme işleminin gerçekleşmesine yardımcı olan serpme objesi, vaftiz de dahil olmak üzere ayin sırasında hazır bulunan topluluğun, kilise içerisinde yer alan mumların, küllerin ve ayinle bağlantılı çeşitli liturjik eşyaların¹ su ile kutsanması için hazne görevi gören objeler olarak bilinmektedir.

Kutsal su kabı Orta Çağ ve Orta Çağ sonrası kaynaklarda, “*vas ad aquam benedictam; vasculum*”, “*urceus; orcellus, orcel, orchuel, orseau*”, “*situla (situlus); sintella, sedella, seel*”, “*benedictorium; benoistier, benoitier, benitier*”, “*aspersorium; aspergitorium, aspersol*” ve “*caldarotium-caldare; sprengkessel, sprengvaß, wykessel*” olarak adlandırılmıştır. Çok sık olmamakla beraber “*cuna*”, “*ansatus*”, “*piscine*”, “*boket*” ve “*estopaz*” kelimeleri de kullanılmıştır. Kilise envanterlerinde çoğunlukla “*vas, urceus, situla ve benedictorium*” olarak belirtilmiştir.²

Serpme objesi için kullanılan adlandırmalar ise birbirini tekrar eden daha sınırlı kelimelerden oluşmaktadır. En sık tercih edileni “*aspersorium*”dur. İsmi, hizmet ettiği kutsal su serpme töreninden (asperges) alır. Bu kelime dışında kilise envanterlerinde “*aspergerium aspergitorium, aspergorium, aspergellus*”, Fransızca yazılı envanterlerde ise “*aspergoir (aspersoir); esparge, esperge, asperges*” ifadelerine yer verilmiştir. Ayrıca “*ysopum (yssopum)*”, “*guipillon*”, “*getover*”, “*strengle*” ve son olarak “*wedel*” kelimeleri de bu obje ile aynı anlama gelecek şekilde kullanılmıştır.³ Günümüzde “*aspergillum*” olarak bilinmektedir. Bu iki liturjik objenin farklı ve çoklu adlandırmaları hem kilise envanterlerinde hem de liturjik amaçlı yazılan kitaplarda birçok karışıklığa neden olmuştur.

Kutsal su kabı ve serpme objesinin tarihsel geçmişi, çok eskiye dayanmamaktadır. Dönemsel olarak kutsal suyun muhafaza edildiği bir kap her zaman olmuştur ancak ayin ile ilgili objeler arasında sayılacak kadar da özel bir anlam yüklenmemiştir. Bu durum serpme objesi için

¹Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Meryem Acara-Eser, *Bizans Maden Sanatı: Dini Törenlerde Kullanılan (Liturjik) Eşyalar*, (Ankara: Bilgin Kültür Sanat, 2020), 27 vd.

²Bknz. dipnot 3.

³Bknz. P. C. Barraud, “De L'eau Benite Et Des Vases Destines À La Contenir”, *Benitiers Mobiles Ou Portatifs Des Eglises*, In: *Bulletin Monumental* 36 (1870): 437-451; Charles Rohault de Fleury, *La Messe, Études Archéologiques Sur Ses Monuments*, Auteur Du Mémoire Sur Les Instruments De La Passion, Continuées Par Son Fils, V Volume, (Paris: Librairie Des Imprimeries Reunies, Rue Bonaparte, 1887), 171-185; Henri Chaperon, *Le benitier de chevet*, (Paris: Varia, 1985), 103; Joseph Braun, *Das Christliche Altargerät, in Seinem Sein und in Seiner Entwicklung*, (Verlag-München: Max Hueber, 1932), 581-585; Adolf Reinle, *Die Ausstattung deutscher Kirchen im Mittelalter*, (Darmstadt: WBG., 1988), 86 vd.

de geçerlidir. Çünkü serpme işlemini gerçekleştirmek için başlangıçta palmye yaprakları, söğüt dalları ve zufa/çördük otu gibi kullanımı basit birçok benzer bitki kullanılmıştır.⁴ M.S. 9. yüzyıl ile birlikte bu iki objenin özel kullanımı, toplu ayinlerde daha da yaygınlaşmaya başlamıştır. Kiliseye ve inananlara kutsal su serpme töreni, ayinden önce ve ayinden sonra gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, diğer liturjik objelerde (paten, kalıs, buhurdan vb.) kutsanarak, dualarla sınırlı bırakılmamıştır. M.S. 10. yüzyıldan itibaren ise objelerin liturjik kullanımları gelenekselleştirilerek ayinin genel bir parçası haline dönüştürülmüştür.⁵

Günümüze ulaşan sınırlı eserlerin, görsellerin ve kaynakların çoğu Orta Çağ ve Orta Çağ sonrası Avrupa kaynaklı olduğu için konu, metin bütünlüğünün bozulmaması adına bu bölgeyi etkileyen sanat anlayışları dikkate alınarak anlatılmaya çalışılacaktır. İlk olarak Karolenj (M.S. 800-888) ve Karolenj öncesi dönemde kutsal su kabı ve serpme objesinin ayin törenindeki kullanımına dair yazılı kaynaklarda çok fazla bir bilgi yer almamaktadır. Bu döneme ait Malmesbury'li William'ın (1145) raporlarında Kral Ina'nın (yaklaşık 700) Glastonbury Manastırı'na bir su kabı bağışladığı bilgisi geçer. Ancak belirtilen kabın ağırlığı (9.072 kg) ve ayin sırasındaki kullanımı dikkate alındığında portatif ve pratik bir işlevden uzak olduğu düşünülmüştür.⁶ Karolenj Hanedanlığı'na ait önemli bir diğer örnek ise M.S. 9. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen “*Drogo Sacramentary*”⁷ (M.S. 840-855) adlı el yazmasının⁸ (Paris, Ulusal Kütüphane, Lat. 9428) fildişi kapağında yer almaktadır. Kutsal su kabı hem vaftiz töreninde hem de bir kilise ayininde tasvir edilmiştir (Resim 1). İlerleyen konularda bahsi geçen ve Gotofredo Situlası (M.S. 967-983) olarak adlandırılan kabın yüzeyinde ise tahta oturan Meryem'in sağında ve solunda yer alan meleklerden biri de -saygı töreninin bir parçası olarak- elinde kutsal bir su kabı ile betimlenmiştir. Söz konusu bu tasvirlerde yer alan su kabının başka amaçlara hizmet edip etmediği veya sadece özel durumlarda kullanılıp kullanılmadığı hakkında kesin ve net bir bilgi vermek mümkün değildir. Ancak *Drogo Sacramentary*'de görülen ve kilise ayininde bir piskoposun elinde tasvir edilen serpme objesinin (burada bir tutum dal veya yaprak) ise bu tören için özel olarak yapıldığını ve daha sonra da kullanılmış olma ihtimalinin yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Bu bilgilerin yanı sıra, Karolenj iktidarı sürecince kapsamlı eklemelerle kullanımı üç farklı şekilde genişletilmiş olan “*Gregorian Sacramentary*” (M.S. 8. yüzyılın sonu) adlı el yazmasında, bir piskoposun ayin gerçekleştirilirken kutsal suya batırılmış zufa/çördük otunu yedi kez sunağa serptiği belirtilir.⁹

⁴Antik Roma tapınaklarında, eğer tanrıya kurban sunulacaksa törenden hemen önce kutsal suyla temizlik yapıldığı ve insanlara “küçük zeytin dalıyla” serpme işleminin gerçekleştirildiği bilinmektedir. Bknz. Wolfred Nelson Cote, *The Archeology of Baptism*, (London: Yates and Alexander, 1876), 1-5.

⁵Kutsal suyun Batıdaki kullanımı hakkında bknz. Adolph Franz, *Die kirchlichen Benediktionen im Mittelalter*, I. Band, (Verlag: Freiburg, Herder, 1909), 86 vd.

⁶Braun, *Das Christliche Altargerät*, 585-586; Hayo Vierck, “Cortina Tripodis, Zu Aufhängung und Gebrauch subrömischer Hängebecken aus Britannien und Irland (Taf. VIII, IX)”, *Frühmittelalterlichen Studien*, (1970): 49.

⁷El yazması hakkında detaylı bilgi için bknz. Robert Calkins, “*Liturgical sequence and decorative crescendo in the Drogo Sacramentary*”, *In: Gesta*, Vol. XXV/1, (1986): 17-23; Hiltrud Jehle, “Elfenbein-Überlegungen zum Material und zu seiner Verarbeitung”, *in: Zeitschrift für Kunsttechnologie und Restaurierung*, Heft 2, (1995): 337-347.

⁸Karolenj dönemine ait el yazmalarının en belirgin özelliklerinden biri ön ve arka panel kapaklarına yapılan fildişi oyma tasvirlerdir. Bu dönem öncesinde fildişi ticareti, M.S. 6. yüzyıl dikkate alındığında, durma noktasına gelmiş ve sanat eserlerinin çoğunda bu malzeme yaygın bir şekilde kullanılmamıştır. Dolayısıyla Karolenj dönemi ile birlikte sanatçılar kendilerine yeni bir alan bularak, bu paneller üzerine sanatlarını uygulamaya başlamışlardır. Görsel anlamda el yazmalarını zengin gösterecek, çeşitli dini semboller (incil veya dini konuları içeren sahneler, evangelist semboller, azizler vb.) kullanılmıştır. Konu hakkında detaylı bilgi için bknz. Herbert Schutz, *The Carolingians in Central Europe, their history, arts, and architecture: A cultural history of Central Europe, 750-900*, Cultures, Beliefs and Traditions: Medieval and Early Modern Peoples, Vol. 18, (Leiden: Brill, 2004), 282.

⁹William Audsley and George Ashdown Audsley, *Popular Dictionary of Architecture and the Allied Arts: A Work of Reference for the Architect, Builder, Sculptor, Decorative Artist, and General Student*. With Numerous Illustrations from All Styles of Architecture, from the Egyptian to the Renaissance, Vol. II, (New York: G. P. Putnam's Sons, 1881), 117.

Kutsal suyun dini amaçlı kullanımı, değişik şekillerde gerçekleşmiş olsa da suyun fonksiyonu bu inanç temelinde benzer olmuştur. Suyun kutsanarak liturjik bir ayinde kullanımı, M.S. 4. ve M.S. 7. yüzyıllar arasında şekillenerek oluşmuştur. Şifaya ihtiyacı olanlar için hazırlanan suyun ise tarihsel geçmişi daha eskiye dayanmasına rağmen liturjik anlamda bir özelliği bulunmamaktadır. Hıristiyanlıkta kutsama sade bir dua ile de gerçekleştirilmektedir. Daha çok Doğu kiliselerinde görülen bu uygulama M.S. 3. yüzyıla kadar gitmektedir. Roma'ya ait aktüel ritüelde, su kutsalıma dua içermezken yerel uygulamalarda dua olgusuna rastlanılabilmektedir. Vaftiz suyu da dahil, kilise ve sunaklara serpilerek sular ise bu sonuncuya göre daha törensel bir özellik içermektedir.¹⁰ Bu iki uygulamanın en önemli bölümü yakarma ve yardıma çağırma törenidir. Batı liturjisi ayrıca exorsizm¹¹ ilave eder. Ayrıca M.S. 4. yüzyıldan itibaren Epifani (epipháneia) yortusunda suların törensel kutsanması Bizans liturjisinde de söz konusudur. Bu gelenek, Doğu ritüelleriyle bağlantılı bazı Latin kiliselerine de aynen geçmiştir.¹²

Bu bilgilere istinaden, Doğu ayinlerinde ise bu tür kapların kullanımına dair örnekler Anadolu ve Anadolu dışında yapılan bir çok kazı ve müze koleksiyonlarında rastlanılmıştır.¹³ Braun, Batı'daki bu geleneğin Doğu ayinlerinde tercih edilmediğini ve aynı forma sahip benzer kapların kullanılmadığını belirtir.¹⁴ M.S. 9. yüzyılın sonlarında (879-883) saray atölyelerinde üretilen Nazianzuslu Gregorios Homilisi'nde (Paris Milli Kütüphanesi, gr. 510, f. 285) Azize Helena'nın yer aldığı sahnenin yanında bulunan hizmetkârının elinde, bu tür kullanımlara örnek teşkil edilecek bir kap (kutsal suyun yer aldığı) ve serpme objesi bulunur (Resim 2).¹⁵ Diğer yandan Kiss, Doğu ayinlerinde kullanılan kutsal su kapları ile ilgili yazılı kaynaklar ve günümüze ulaşabilmiş eserlerin aktarımında olağandışı bir eksikliğin olduğunu belirtir. Az sayıda bulunan ve "Brebia" adı verilen manastır envanterlerinde, kutsal anlamda kullanıldığı düşünülen bazı su kaplarından söz edilmiştir.¹⁶ Bu noktada, Doğu ayinlerinde kutsal suyun muhafaza edildiği bir kabın kullanıldığını ancak tespitinin ve takibinin ise oldukça zor olduğu söylenebilir.

1. Form ve Boyut Analizi

Orta Çağ'a tarihlenen kilise envanterlerinde kutsal su kabının formu hakkında detaylı bir bilgi bulunmamaktadır. Genellikle bu tür kapların süslemelerinden daha çok bahsedildiği için formu öncelikli sırada yer almamıştır. Ancak Geç Orta Çağ Dönemi ve sonrası ile birlikte özellikle Avrupa'dan günümüze ulaşan bu tür kapların sayısı o kadar fazladır ki, formu hakkında çok yönlü ve eksiksiz olmasa da tatmin edici bir tablo çıkarılmıştır.

Kutsal su kabının en erken örnekleri; Metropolitan Sanat Müzesi'nde (Pierpont Morgan Situlası-Karolenj Dönem/M.S. 860-880), Milano Katedral Müzesi'nde (Gotofredo/Gotfredus Situlası-II. Otto Dönemi/M.S. 967-983), Londra Victoria and Albert Müzesi'nde (Basilewsky

¹⁰Detaylı bilgi için bkz. Ali Erbaş, "Muhtelif Dinlerde Su Motifi", *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl. 8, Sayı. 20, (2004): 256.

¹¹Exorsizmin (kötü ruhlerden arınma) en eski belirtileri Batı'ya aittir. Doğu kiliseleri ise bu uygulamayı tam olarak bilmiyor olabilir. Bknz. Erbaş, "Muhtelif Dinlerde Su Motifi", 256.

¹²Brigitte Pitarakis., "Bizans Konstantinopolis'inde Kilise, Ev ve Günlük Hayatta Din" *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi: Din*, Cilt. V, (2015): 72; Erbaş, "Muhtelif Dinlerde Su Motifi", 256.

¹³Aizonai Kazıları, Janet Zakos ve Dumbarton Oaks Collection, Metropolitan, Königliche, Ashmolean ve İstanbul Arkeoloji Müzelerinde yer alan eserlerin bilgisi için bkz. Brigitte Pitarakis, "The Ritual of the Blessing of the Waters and Copper Alloy Vessels", *İstanbul Araştırmaları Yıllığı*, No. 7, (2018): 31-48. Hungarion National Museum'da bulunan eser için bkz. Etele Kiss, "Byzantine Silversmiths' Work around AD 1000 between China and the Ottonians: The Beszterec Holy Water Vessel (With six plates)", *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, Band 49, (1999): 301-314.

¹⁴Braun, *Das Christliche Altargerät*, 586.

¹⁵Yapraklardan oluşturulan bir friz bloğu ile süslenmiş silindirik gövdeli bu kap, mafsallı ve yüksekçe bir kulp tarafından taşınmaktadır. Rohault de Fleury, *La Messe*, 176, pl. CDXXX.

¹⁶Kiss, "Byzantine Silversmiths' Work around AD 1000 between China and the Ottonians: The Beszterec Holy Water Vessel (With six plates)", 305.

Situlası- II. Otto Dönemi/M.S. 980-981) ve Aachen Kilise Hazinesi'nde (Aachen Situlası- III. Otto Dönemi/M.S. 1000) yer almaktadır (Resim 3-4).¹⁷

Genel olarak bu kapların formları küçük bir kova şeklindedir. Kaidesiz veya ayaksız olup mutlaka bir sap kısmı bulunmaktadır. Ancak farklı formlara ve ölçülere sahip eserler de mevcuttur.¹⁸ Aachen Kilise Hazinesi'ne (Aachen Situla- III. Otto Dönemi/M.S. 1000) ait sekiz kenarlı kap dışında diğerleri yuvarlak bir forma sahiptir. “*Drogo Sacramentary*” adlı el yazmasının fildişi kapağında da aynı form görülmektedir. Eserlerin gövdesi dibe doğru daralmakta, ağız kısmına doğru ise genişlemekte ve düz olarak sonlanmaktadır. Metropolitan Sanat Müzesi'nde (Pierpont Morgan Situlası-Karolenj Dönem/M.S. 860-880) yer alan kabın sadece ağız kısmı kavis yaparak dışa doğru ve iç bükey bir profil oluşturarak sonlanmaktadır.

M.S. 11. ve 13. yüzyıl aralığına tarihlenen kutsal su kaplarının da benzer bir forma sahip olduğu görülmektedir. Özellikle Almanya'da, Romanesk mimarisinin karakteristik özelliklerini taşıyan Speyer Katedral Hazinesi'nde (M.S. 1116-1119), Berchtesgaden Manastır Kilisesi'nde ve Berlin Kale Müzesi'nde yer alan kaplar bu dönem aralığına fikir vermesi açısından örnek olarak gösterilebilir (Resim 5). 13. yüzyıldan itibaren ise Orta Çağ Avrupa'sına yayılan gotik üslubun etkisiyle, kova şeklindeki kutsal su kaplarının formu değişikliğe uğramıştır. İlk olarak kapların yükseklik ve genişlikleri arasındaki oran farklılaşmıştır. Önceki yüzyıllarda kabın yüksekliği genişliğine göre daha fazla iken bu oran sonrasında tam tersi bir duruma dönüşmüştür. İkinci bir değişiklik ise gövde düz bir eğimle yükselirken artık içe doğru bir eğimle devam ettirilmiştir. 15. yüzyıl ile birlikte, teknik ve form çeşitliliği açısından zengin bir dönem başlamıştır. Bir önceki dönemlere ait kutsal su kapları ile biçimsel özellikleri tamamen farklılaşmıştır. Ayaklı, kaideli ve küresel gövdeli kapların yanı sıra kantharos formunda kaplar da kullanılmıştır. Örneğin; İspanya'nın Sevilla kentinde yer alan Biblioteca Colombina Arşivine ait, 15. yüzyıldan kalma bir el yazmasında, altar kutsanırken kullanılan ayaklı, küresel gövdeli ve kulplu su kabının birebir benzer örneği Almanya-Westfalen, Vasbach'da yer alan bir bölge kilisesinde tespit edilmiştir (Resim 6).¹⁹

Kulp kısmı ise kutsal su kaplarının neredeyse hepsinde bulunur ve her dönemde kabın formunu zenginleştirerek görseelliğini arttıran bir obje olarak kullanıldığı görülür. Kapların her iki kenarına tutturulan bu kulplar sabit veya mafsallı olup aynı zamanda mask ve çeşitli hayvan başlarıyla da süslenmiştir. Kupların genel olarak genişlikleri yüksekliklerinden daha az veya yaklaşık olarak aynı ölçülere sahiptir. Örneğin; Gotofredo Situlası'nın oranı (yüksekliklerinin genişliğe oranı): 18:12 ½ cm., Basilewsky Situlası'nın 17:12 ½ cm., Aachen Situlası'nın 17 ½: 12 ½ cm.'dir.

Günümüzde iki çeşit serpme objesi kullanılmaktadır. Bunlardan ilkinin, kısa bir sapı ve bu sap kısmının üst ucuna tutturulmuş bir fırça gibi uzun tüyleri bulunmaktadır. İkinci tipinde - özellikle metalden yapılmış olup- ince ve uzun sap kısmının üstünde, içi boş delikli bir topuz yer almaktadır. Bu delikli topuzun içine, suyu haznede tutmaya yarayan bir sünger konulmaktadır. İlk bahsedilen formun kullanımı oldukça eskiye dayanmaktadır. İkinci tipin ise hangi dönem kullanıma girdiği tam olarak tespit edilememiştir. Bu konuda kilise envanterleri de yetersiz kalmıştır. İkinci tipin tespit edilen en erken tarihli örnekleri, Gotik mimari üslubunun yansıtıldığı Agram (1496) ve Rottenburg Katedrali'ne (1586) aittir (Resim 7). Braun, bu tipin Barok

¹⁷Pierpont Morgan Situla'sı (kulp ile birlikte) yük. ve gen.; 21.1 x 15.4 x 13 cm, kaide çapı ise 8 cm.; Gotofredo Situla'sı yük. ve gen.; 18.5 x 12.4 cm., kulp ise 14.2 x 6.6 cm.; Basilewsky Situla'sı yük.: 17. 8 cm., üst çapı: 12.2 cm., alt çapı: 10.3 cm., ağırlık ise 0.92 kg.; Aachen Situla'sı yük.; 17.5 cm. dir. Detaylı bilgi için bkz. Rose Marie [Schulz-Rehberg](#), *Die Aachener Elfenbeinsitula, Ein liturgisches Gefäß im Spannungsfeld von Imperium und Sacerdotium, Eine kunst-historische Analyse*, (Münster: Monsenstein & Vannerdat, 2006), 87-90.

¹⁸Sürahi formu eserler için bkz. Pitarakis, “The Ritual of the Blessing of the Waters and Copper Alloy Vessels”, 31-48.

¹⁹Braun, *Das Christliche Altargerät*, 593.

dönemine kadar yaygın bir şekilde kullanılmadığını düşünmektedir.²⁰ Ayrıca bu obje liturjik anlamda düşük önceliğe sahip konular arasında olduğu için tespitine yönelik bilgiler oldukça sınırlı tutulmuştur.

2. Malzeme Kullanımı

M.S. 9. yüzyıl ile birlikte kutsal su kabının yapımında genellikle bronz malzeme²¹ tercih edilmiştir. Bu tür kapların malzemesiyle ilgili ne genel ne de özel olarak uygulanan herhangi bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. Bu nedenle yalnızca günümüze ulaşan kaplardan ve son derece eksik olan kilise envanterleri üzerinden objelerin malzemesi hakkında bilgi sahibi olunmaktadır. Ancak bu bilgiler de çok da sağlıklı değildir. Çünkü bu tür kaplar, işlevleri farklı olan bazı su kapları ile aynı isimle adlandırıldıkları için yazılı kaynaklarda bir karışıklığa neden olmuştur. Bu kaplar arasında hangi kabın bu tür bir kullanımda olup olmadığını tespiti ve takibi ise oldukça zordur. Dolayısıyla malzeme yeterince kesinlik göstermeyen bir konuyu oluşturmaktadır.

Orta Çağ ve sonrası kaynaklarda gümüş su kaplarından, altın su kaplarına göre daha sık bahsedilmiştir. Muhtemelen imkânların olduğu her yerde gümüş malzeme tercih edilmiştir. Altın malzemenin kullanımına ilişkin bilgi, Papa V. Clemens'in kilise envanterinde (1311) yer alır. Geç dönem de olsa nadiren söz edilmiştir. M.S. 11. ve 12. yüzyılın başlarından itibaren gümüş malzemedan yapılmış kaplar yazılı kaynaklarda daha ayrıntılı bir şekilde belirtilmeye başlanmıştır. Avrupa genelinde Orta Çağın sonlarına doğru ise katedral, manastır ve kilise envanterlerinde gümüşten yapılmış çok sayıda kutsal su kabı listelenmiştir. Bu tür envanterlerde genel olarak sadece değerli malzemelerden yapılmış objeler listelenirken, bölge veya taşra kiliselerinde kullanılan kaplar ile ilgili bir bilgiye istisnai bir durum olmadıkça yer verilmemiştir. Bu eksiklik, bronz ve bakırın kullanılmadığı anlamına gelmemektedir. Çünkü altın ve gümüşün bulunmadığı veya en azından yeterli miktarda olmadığı zamanlarda, bu tür kapların imalatında bronz ve bakırın kullanıldığı bilinmektedir. Çünkü geç dönemden kalma sayısız bronz kaplar bu durumu oldukça iyi açıklamaktadır.

Kristal, cam, fildişi ve değerli birçok taş kullanılarak yapılmış kutsal su kaplarının ise altın malzeme gibi oldukça nadir kullanıldığı tespit edilmiştir. Sınırlı sayıda da olsa günümüze ulaşan Karolenj ve Otto dönemlerine tarihlenen fildişi eserler,²² Almanya-Freising Katedrali'nin kilise envanterinde (1352) jasper taşından yapılmış kutsal bir su kabının bilgisi, geç dönem de olsa malzeme kullanımının tespiti üzerine önemli örnekleri oluşturmaktadır. Ayrıca, Machado de Castro Ulusal Müzesi'nde (Portekiz-Coimbra) kristalden yapılmış ve serpme objesi ile sergilenen bir su kabı ise döneminin özel bir profilini oluşturur. 13-14. yüzyıllara tarihlenen bu örneğin orijinalinde, Romanesk tarzda yapılmış bir kalıs olduğu ve 16. yüzyılın başlarında ise yeniden işlenerek kutsal bir su kabı olarak kullanıldığı düşünülmektedir (Resim 8). Bu tür cam ve benzeri kırılğan taşlardan yapılan kapların tören sırasında düşürülme ve kırılma ihtimalleri çok yüksek olduğu için az sayıda kullanılmış olmaları kuvvetle muhtemeldir. Çünkü, cemaat önünde gerçekleşen bir törenin aksiliklerini en aza indirmek gerekir.

Genellikle bronz, bakır ve pirinç gibi malzemelerin seçilmesinde, serpilen suyun mevcut durumu da etkili olmuştur. Örneğin, kilise tarafından bu tür malzemelerin kullanımları kalıs için uygun görülmemiştir. Çünkü şarapta bulunan asitin etkisiyle malzeme kısa sürede oksidasyona maruz kalmıştır. Yaygın olarak kullanımları, suyun böyle bir duruma engel teşkil etmediğini

²⁰Braun, *Das Christliche Altargerät*, 594-595.

²¹Bronz örnekler için bkz. Pitarakis, "The Ritual of the Blessing of the Waters and Copper Alloy Vessels", 32-39.

²²Fildişinden yapılmış bu tür kapların belirli bir dönem (M.S. 10-12. yy.) ile sınırlı olduğu düşünülmektedir. Özellikle Otto Hanedanlığı'nın, Bizans ve İtalya ile bağlantıları (ticari, politik vb.) sayesinde, M.S. 10. yüzyıl boyunca yeterli fildişi malzemeye sahip olduğu bilinmektedir. Bknz. Schulz-Rehberg, *Die Aachener Elfenbeinsitula*, 7; León Liagre-De Sturler, *Les relations commerciales entre Genes, la Belgique et l'Outremont 1320-1400*, (Bruxelles/Rome: Academia Belgica, 1969), No. 387.

düşündürmektedir. Sonuçta doğası gereği uygun görülmeyen malzemeler kilise tarafından açıkça belirtilmektedir.

Serpme objesinin ise malzeme bileşimi hakkında yeterli bir bilgi bulunmamaktadır. Bu işlemi gerçekleştirmek için başlangıçta palmye yaprakları, söğüt dalları ve zufa/çördük otu gibi birçok benzer bitki kullanılmıştır. Ancak dayanıklılığı ve bir kullanıma sürelerinin var olup olmadığı ile ilgili bilgiler yazılı kaynaklarda yer almamaktadır. 13-14. yüzyıllardan itibaren uygun görülen her malzemeden (altın, gümüş, bronz, pirinç, bakır, kristal vb.) yapıldığı kilise envanterlerinde tespit edilmiştir (Resim 8). Bazı geç dönem örneklerinde ise uç kısmında yer alan metal bir topuzun yerine uzun tüylerin kullanıldığı görülmektedir.

3. Süsleme ve İkonografi

M.S. 9. yüzyıl ve 13. yüzyıl aralığına tarihlenen ve nadir de olsa günümüze kadar ulaşan su kaplarının neredeyse hepsi zengin figüratif süslemelere sahiptir. Genellikle bu objeler üzerinde yer alan tasvirlerin konusu, objenin yapısı²³ veya karakteri tarafından belirlenmiştir. Bu konu ayrı bir önem taşımaktadır. Çünkü işlevleri farklı olan su kaplarını (seküler kullanımda dahil olmak üzere) ayırt edebilmek için süsleme, ikonografi ve yazıt kısmı değerlendirmeye alınmaktadır.

Günümüze ulaşan örnekler dikkate alındığında kapların formu, süslemesi ve ikonografisi arasında bir uyum olduğu gözlemlenmiştir. Özellikle fildişinden yapılmış su kaplarının betimlemeleri, erken Hıristiyanlık dönemine tarihlenen lahitlerin yüzeylerinde yer alan süsleme programı ile oldukça benzerlik göstermektedir.²⁴ Bu bağlantı ikonografik açıdan da doğrulanmaktadır. Dini tasvirler öncelikli konuları oluşturmaktadır.²⁵ Aslında bu durum çok şaşırtıcı değildir. Çünkü Karolenj ve Otto döneminin sanat anlayışında din ve din ile ilgili her şey özellikle ön planda tutulmuştur. Hıristiyanlığın yüceliği yansıtılarak, İsa'nın var olan ululuğu sürekli vurgulanmaya çalışılmıştır. Böylelikle, İsa'nın yaşamını konu alan sahneler, resimsel bir döngü içerisinde detaylandırılarak sunulmuştur.²⁶ Sırayla belirtilecek olan bu konular için herhangi bir coğrafi veya kronolojik bir sınırlandırmaya gidilmemiştir. İsa, bazen bir sembol olarak bazen de yaşamdan, acı çekmekten veya bunun yüceltilmesi ile ilgili bir olayı yansıtırken görülmektedir. Basilewsky Situlası (M.S. 980-981) ise bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Bu kap üzerinde bölümlere ayrılmış İsa'nın yaşamından sahneler (passion ve diriliş) yer alır ve İmparator Otto'ya ithaf edilen bir yazıt ile donatılmıştır. Benzer şekilde The New York veya Pierpont Morgan Situlası'nda da (M.S. 860-880) İsa, -sıralama dikkate alınarak- doğuş, vaftiz, çile ve diriliş sahnelerinde tasvir edilmiştir. İsa'nın yarım ya da tam boy figürlerinin yanı sıra özellikle büst portreleri ile de betimlendiği görülmektedir. Berchestegen Situlası'nda (M.S. 11-12. yy.) sağ eliyle takdis eden İsa büstü, ayakta yer alan havariler ile birlikte yer alır. Bunun yanı sıra kaplar üzerinde yer alan Evangelist semboller de Mesih'in bir figürü olarak algılanmaktadır. Özüne bakıldığında, dört İncilin sözsözsel anlamdaki birleşimi somut bir figüre dönüşmektedir. Örneğin Speyer Cathedral Hazinesi'nde yer alan situlada (M.S. 1116-1119) Evangelist semboller ile stilize edilmiş hayvan figürleri bulunur. Ağız kısmında ise bir ithaf yazıtı yer almaktadır.

Genelde İsa'nın resimsel döngülerinin birer parçasını oluşturan Meryem figürü de bu tür kaplar üzerinde görülmektedir. Gotofredo Situlası'nda (M.S. 967-983) kemerler içerisinde Meryem ve kucağındaki çocuk İsa, onlara eşlik eden Evangelistler ile birlikte tasvir edilmiştir. Ayrıca kap amacını veya anlamını belirten liturjik yazıtlar ile çevrelenmiştir. Aziz figürleri ise büst portrelerin yanı sıra yarım ya da tam boy figürler ile betimlenmiş ve azizlerin seçimi ile ilgili

²³Özellikle fildişi objeler, belirli bir esnekliğe sahip olduğu için (içerisinde yer alan organik matris ve kolajen sayesinde) parçalanmadan veya kırılmadan çok ince bir şekilde işlenebilmektedir. Bu konu hakkında bkz. Theophilus Presbyter, *Schedula diversarum artium*, (Osnabruck: O. Zeller, 1970/zuert Wien 1874), 93. Bölüm.

²⁴Schulz-Rehberg, *Die Aachener Elfenbeinsitula*, 98-99.

²⁵Ayrıca bkz. Pitarakis, "The Ritual of the Blessing of the Waters and Copper Alloy Vessels", 32-39.

²⁶Bu anlatıların genel olarak Eski Hıristiyanlığın yanı sıra çağdaş Bizans elyazmalarında yer alan öğretilere dayandırıldığı belirtilir. Detaylı bilgi için bkz. Michael Norris, *Medieval Art a Resource for Educators*, (New York: The Metropolitan Museum of Art, 2005), 15.

bir kural gözetilmemiştir. Örnek olarak heterojen bir form zenginliğiyle dikkat çeken Aachen Situlası'nda (M.S. 1000) Aziz Petrus, imparator, papa, bir dizi piskopos ve asker figürü ile birlikte yer almaktadır.²⁷ Bir diğer başka örnekte (1200-1225) ise Aziz Petrus, diğer azizler ile birlikte kemerler içerisinde tam boy figür olarak görülmektedir (Resim 9).²⁸

Genel olarak figürler, sonsuz bir döngü içerisinde betimlenmiştir. Döngüyü kabın formu çok iyi sağladığı için bu tarz figürlere (azizler, İsa'nın yaşamından sahneler vb.) iyi bir zemin oluşturduğu düşünülür. Söz konusu örneklerde bahsi geçen figürler, bir su kabının dini kullanımına işaret eden önemli özelliklerdendir. Ancak dini figürler içermeyen bir su kabının dini kullanımlar için bir kriterinin olup olmadığı sorusu bu noktada önemlidir. Örneğin Berlin Kale Müzesi'nde yer alan situla (M.S. 11-12. yy.) gibi sade, ağız kenarını çevreleyen bitkisel veya geometrik motifli örneklerde yer almaktadır. Konu seküler olsa da kilise içerisinde kullanılan bu tür objelerin karakterini ve yapısını dini amaçtan uzak tutmaz. Orta Çağ'ın sonlarına doğru ise figüratif tasvirlerle süslenmiş sadece birkaç kutsal su kabı tespit edilmiştir.

Serpme objesinin ise erken dönemden günümüze ulaşan bir örneği bulunmadığı için geç dönem örnekleri dikkate alındığında sade bir süslemeye sahip olduğu söylenebilir. Süs dekorasyonu (geometrik ve bitkisel motifler vb.) özellikle sap ve topuz kısmının belirli yerlerinde uygulanmıştır.

Değerlendirme ve Sonuç

İnsanlığın var oluşu için hayati bir öneme sahip olan “su” hangi kültürde ve hangi inanışta olursa olsun her zaman kutsiyet kazanmış ve aynı işlevini korumuştur. Bu anlamda, yeniden doğuşun, sürekliliğin, yaşamın ve yaratılışın merkezi olarak görülmüştür. Suya atfedilen bu anlamsal bütünlükler, geçmişten gelen ve yeni edinilen birikimler ile birlikte Hıristiyan öğretilerinde yeni bir boyut kazanmıştır. Tüm dünya mitolojilerinde hem köken ve hem de kaynak olarak anlam bulmuş olan su, çeşitli ritüellerin ana malzemesini oluşturur. Su ile ilgili bu ritüeller, Roma ve Bizans'ta da etkili bir biçimde kullanılmıştır.²⁹ Örneğin; Roma'nın kuruluşuyla ilgili olan ve arınma ayini olarak bilinen Parilia/Palilia Festivali'nde uygulanan ritüeller arasında, suyun serpilmesi veya dökülmesi işlemi yer alır. Bu serpme ritüelinin bir arınma mı yoksa bir olayın ya da objenin kutsanması olarak mı görüldüğü tam olarak tespit edilemese de tören içerisinde önemli bir rol oynadığı açıktır.³⁰ Hıristiyan liturjisi ve teolojisi dikkate alındığında ise yıkanma ritüeli veya vaftiz üzerine yazdıkları metinlerle tanınan Martyr Justin ve Tertullian'ın görüşleri de bu noktada oldukça önemlidir.³¹

Su ile yıkanma ve suyun serpilmesi ile gerçekleşen bu ritüeller, kişinin arınacağına olan

²⁷Kabın alt ve üst kısmını sınırlandıran üç bölümlü bir taş frizi bulunur. Süslemesi hakkında bkz. Schulz-Rehberg, *Die Aachener Elfenbeinsitula*, 8-22.

²⁸Eser, bugün New York Metropolitan Museum'da yer almaktadır. 15.9 x 20.6 cm ölçülerine sahiptir. Detaylı bilgi için bkz. Rohault de Fleury, *La Messe*, 179, pl. CDXXX.

²⁹Selda Uygun-Yazıcı, “Geç Antik Çağ ve Erken Hıristiyanlık Dünyasında Dinsel Su İnanışları”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. C. 8. S. 16, (2018): 22.

³⁰Detaylı bilgi için bkz. Anders Klostergaard Petersen, “Rituals of Purification, Rituals of Initiation: The Prevalence of Water as a Ritual Means in the Ancient Mediterranean World”, in: *Ablution, Initiation, and Baptism Late Antiquity, Early Judaism, and Early Christianity*, Band I, (2011): 6-11.

³¹Martyr Justin, Yunan ve Roma dünyasında sıkça tercih edilen iki arınma ritüelini şu şekilde açıklar; ilki kutsal su serpmedir ve tapınak girişinde uygulanır. İkincisi ise bir yıkanma/vücut banyosu ritüelidir. Buradaki uygulamalar bir tapınağa girişin öncülü ve şartı olarak kabul edilir. Bu noktada pagan ritüelinde yer alan yıkanma ile vaftiz kavramını iyi ayırmak gerekir. Çünkü vaftiz Hıristiyanlığa özgü bir durumdur ve tek seferde gerçekleşir. Tertullian'ın fikirleri ise Martyr Justin ile örtüşür. Tertullian paganların, tapınaklarını, şehirlerini, Tanrı ve Tanrıça heykellerini yıkayarak, evlerinin etrafına su serptiklerini belirtir. Bu sularla kendilerini ve şehirlerini arındırarak, yaptıkları hatalardan temizlenecekleri düşünürler. Bknz. Fritz Graf, “Baptism and Graeco-Roman Mystery Cults”, in: *Ablution, Initiation, and Baptism Late Antiquity, Early Judaism, and Early Christianity*, Band I, (2011):101-104.

inancın aynı zamanda onu kötü düşüncelerden kurtaracağına ve ruhani bir aydınlanma ile temizleneceğine olan inancı da kuvvetlendirmiştir. Bu anlamın, Hıristiyan kiliselerinde ve İsis tapınaklarında da benzer şekilde uygulandığı görülmektedir. Uyum ve birlikteliğin pekiştirilmesi, içtenlik ve bağlılığın artmasında etkin bir rol oynamıştır.³² Ayrıca suyun kalbi temizlediğine, hastaların serpilen sular ile şifa bulacağına olan inanış, birçok kültürde Tanrı'nın ruhu ile özdeşleştirilmiştir.³³ Yapılan eylemlerin veya uygulamaların özündeki sonuç farklı olsa da su ve ona yüklenen anlam kendi içinde bir bütünlük arz etmektedir. Hıristiyanlığın ortaya çıkış ve yayılım sürecinde dine kabulün ana kurallarından biri sayılan vaftiz, ilk başlarda bir su kenarı veya birikintisinde gerçekleştirilirken, M.S. 4-6. yüzyıllarda -ritüelin ilerlemesine bağlı olarak- dünyanın birçok yerinde vaftizhaneler inşa edilmiştir. Erken dönemlerde kendi mekân tasarımını yaratan bu ayin şekli, M.S. 6. yüzyılın sonunda yaratmış olduğu mimari kurulumla son vererek ritüelde farklılaşmaya gitmiştir. Vaftiz ayininin uygulanması için artık ayrı tasarıma ihtiyaç duyulmamış ve M.S. 6. yüzyıldan sonra kiliseler içerisinde, “taşınabilir objelerle” su serpme işlemi gerçekleştirilmiştir. Bahsi geçen ritüeller dikkate alındığında; kutsal olan suyun kendisini bir obje veya nesne olarak ortaya çıkardığını ve o objenin artık dini bir sembol haline büründüğünü söyleyebiliriz.

İnsanlık tarihi boyunca, objeler genel olarak toplumun bir parçasını oluşturmuş ve bu objeler insan ile iç içe geçerek bütünleşmiştir. Hıristiyan litürjisinde bu durum ayinin temelini oluşturur. Çünkü objeler hem araçtır hem de dönüştürücü ve olayı etkinleştiricidir. Dolayısıyla burada kutsal bir su kabını özel yapan nedir ya da var olan özel gücünü nereden aldığı sorusudur? Bu konuda araştırmacı Alfred Gell, objelerin önemini yalnızca estetik niteliklere bağlamaz, özellikle sanat eserlerini, sembolik olarak kodlamaktan ziyade dünyayı değiştirmeye yönelik nesnelere açıklar.³⁴ Şekillendirilen ve değiştirilen eserler beraberinde yeni duygusal özellikler getirir. Belirli bir anda algılayabileceğimizden çok daha fazlası bulunmaktadır. Duygulanım, nesnelere arasında işleyen, hislerin ve duyguların ötesinde var olan kilit bir güçtür. Bu güç yönlendirme, rehberlik etme ve harekete geçirme işlevine sahiptir. Bir başka deyişle, bir objenin hareket etme kapasitesini artıran veya azaltan birey-öncesi bir güçtür. Dolayısıyla birçok nesnenin gücü, sembolik veya ideolojik anlamlarından çok -anlam ve bağlamdan bağımsız olarak- duygusal bir rezonans yaratma kapasitelerinde yatar. Nesnel niteliklerin, öznel niteliklere dönüştürdüğü özel bir simya türüdür.³⁵

Kutsal olan nesnenin görünür olması, onunla temas edenleri de kutsal hale getirmektedir. Çünkü burada ilahi bir gücün kudreti söz konusudur. Dolayısıyla soyut bir kavram olarak ortaya çıkan kutsiyet anlayışı somutlaştırılarak bir obje içerisinde kutsallığı devam ettirmektedir. Örneğin; topluluğun kutsal bir suyu taşıyan nesneye bakış açısı olağanüstüdür ve Tanrı tarafından yönlendirilen bir gücün, bu nesnelere vasıtasıyla sürdürüldüğüne inanılmaktadır. Bu belirleyici öge, objeler üzerinde yer alan -tasvirlerin yanı sıra- litürjik yazıtlarla da vurgulanmaya çalışılmaktadır. Tanrı'yı yaşamın kaynağı olarak tanımlayan bu yazılar, izleyiciye; suyun yaşam veren doğasını hatırlatmaktadır. Dolayısıyla ruhsal doyum için eksik olan susuzluk fikri, kabın amacına yönelik bir anlatımı içererek var olan eksikliği gidermeye çalışır. Bunun bir sonucu olarak kutsal su kabı, kavramsal ve yaşayan bir objeye dönüşerek tüm inançları bünyesinde barındırır.

Din ve olağanüstü güç arasındaki sınırın yapay doğasını belirleyen bu tür kaplar, Tanrı'nın

³²Yahudilikte ise “iki ruh öğretisi” (Qumran Parşömeni) dikkate alındığında suyun kutsal ruhun üzerine serpilmesi ile insan üzerine serpilmesi arasında bir ilişki aranır. Bu ilişki, kişilere tanrısal ruhun geçtiğini, kötü ruhlardan ve kirli olandan temizlenerek, arındırıcı bir etkiye sahip olduklarını belirtir. Robert Antony Wild, *Water in the Cultic Worship of Isis and Serapis*, (Leiden: Brill, 1994), 54; Petersen, “Rituals of Purification”, 6-11.

³³Edward Charles Whitaker, *Documents of The Baptismal Liturgy*, (London: S.P.C.K., 1970), 10-12.

³⁴Alfred Gell, *Art and Agency, An Anthropological Theory*, (Oxford: Clarendon Press, 1998), 5-7.

³⁵Chris Gosden, “What Do Objects Want?”, *Journal of Archaeological Method and Theory*, Vol. 12. No. 3 (2005): 209.

özü olan tanımlanamaz kudretinin bir sunak üzerinde veya bir mekânda yansıması olarak görülmektedir. Bunun bir sonucu olarak; bazı araştırmacılar dinin araçsallaştırılarak bir tür maddeselliğe büründüğünü düşünse de bazıları ise görünenin görünen gibi olmadığını söyler. Bu durum dış dünyanın birebir sunumunu önemsiz kılarak, fiziksel veya somut olarak algılanan nesnenin, öznel olarak algılanan -kutsal ve dünyevi olmayan- bir varlığa dönüştüğünü göstermektedir.³⁶ Dolayısıyla Tanrı'ya sunulan ibadetin hem dış hem de iç görüntüsüyle bir bütün olarak oluşumu kutsal bir su kabında belirgin bir şekilde görülebilir. Bu tür kaplar, aynı zamanda soyut ve somut tüm varlığı kapsadığı için rasyonel bir din anlayışına da meydan okuyan objelerdir. Bunun yanı sıra dini değeri yüksek objeler oldukları için, görevli dışında onlara dokunulması ya da görüntülenmesi de hoş karşılanmamaktadır. Ayrıca yüzeyinde kutsal olarak kabul edilen sahneleri barındıran objeler ayrı bir önem arz etmektedir. Örneğin, bazı su kaplarının gövde kısımlarında yer alan dini konulu tasvirler, inanan bir topluluk için etkin bir iletişim kurmaktadır. Hıristiyan öğretiyi ve İsa'nın açtığı yolu daha iyi aktarabilmek için bir su gibi hem yaşamı hem de sürekliliği tasvir yoluyla sağlamaktadır. Aynı düşünce, suyun aktarımını sağlayan serpme objesi içinde geçerlidir.

Form açısından bakıldığında ise bu tür kaplar arasında yer alan bazı örneklerin görüntüsüyle de bir mesaj verdiği düşünülmektedir. Bu duruma Aachen Situlası örnek olarak gösterilebilir. Kutsal suyun çağrıştırdığı vaftiz, ölüm ve yeniden diriliş fikrinin sekizgen formda -sembolik anlamda- bir kap üzerinde daha da güçlendirildiğine inanılmaktadır. Pisagor'a göre düşüncede sekiz sayısı “dünya dışı mükemmelliğin somut bir görüntüsü” olarak ifade edilmektedir. Hıristiyan öğretilerinde ise bu sayı -Augustinus'un belirttiği gibi- hem İsa'nın dirilişini hem de vaftiz yoluyla gerçek bir hayata yeniden doğuşun sembolü olarak görülmektedir. Bu nedenle, vaftizhane ve türbe zeminlerinin özellikle sekizgen bir plana sahip olması tesadüfi bir durum değildir.³⁷ Genel olarak oluşturulan bu algının, sekizgen formlu bir su kabında ortaya çıkarıldığı görülmektedir.

Kutsal su kaplarının dini yansımaları dışında, politik bir bağlamının da olduğu ileri sürülmüştür. Örneğin, günümüze ulaşan fildişi örnekler dikkate alındığında bu tür kapların büyük ölçüde imparatorluk törenlerinde kullanılmak üzere tasarlandığı düşünülmektedir.³⁸ Ancak, *Pontificale Romanum*'da imparatorun taç giyme törenine ilişkin yer alan düzenlemeler arasında, kutsal sudan özel olarak bahsedilmediği için mevcut bir su kabını, taç giyme törenine doğrudan ithaf etmek için de yeterli bir kanıt söz konusu değildir. Ayrıca üzerlerinde yer alan ikonografinin detaylı analizinde de bu törene dair herhangi bir belirti bulunmamaktadır. Eski çağlardan itibaren fildişinin sağlam yapısı ve yüksek değeri, onu tanrıların veya imparatorların dünyası ile ilişkili bir konuma getirmiştir. Bu özel aura, filin ilk çağlardan beri insanların bilincinde tuttuğu konuyla da ilgilidir. Dolayısıyla fildişinin ilahi âlemle bağlantısı, onun hem iyileştirme hem de temizleme gücüne sahip bir obje olarak algılanmasına da neden olmuştur. Hıristiyan öğretilerinde fildişi, temiz veya saflığından dolayı beyazlığı ifade ettiği için, Meryem'in ölümsüzlüğünü ve ahlaki gücünü sembolize eden bir araç haline dönüşmüştür. *Physiologus*'ta fil, saflık ve vaftizin sembolü olarak anlaşılır çünkü dişi filin suyun içinde hamile kaldığı söylenir.³⁹ Fildişinin bu özellikleri ve değeri

³⁶Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Suzanna Ivanić, “Early Modern Religious Objects and Materialities of Belief”, in: *The Routledge Handbook of Material Culture in Early Modern Europe*, (2016): 331-333.

³⁷Franz Joseph Dölger, “Zur Symbolik des altchristlichen Taufhauses”, *Das Oktogon und die Symbolik der Achtzahl*, in: *Antike und Christentum IV*, (1934): 155 vd; Schulz-Rehberg, *Die Aachener Elfenbeinsitula*, 96-97.

³⁸Eserlerin ait olduğu Karolenj dönemi ve Otto Hanedanlığı dikkate alındığında, bu dönemde yapılmış olan her şey (mimari, el sanatları vb.) aslında emperyal gücün görsel bir tasviri olarak algılanabilir. Bununla birlikte, yeni ve lüks bir sanat üretimi, dönemin sahip olduğu zenginliği de ortaya koymaktadır. Bknz. Thomas Kren, *Illuminated Manuscripts of Germany and Central Europe in The J. Paul Getty Museum*, (Los Angeles: Getty Publications, 2009), 10; Schulz-Rehberg, *Die Aachener Elfenbeinsitula*, 92.

³⁹Jean Chevalier and Alain Gheerbrant, *Dictionnaire des symboles: mythes, rêves, coutumes, gestes, formes, figures, couleurs, nombres*, (Paris: Robert Laffont/Jupiter, 1982), 397-398.

dikkate alındığında imparatorluk törenlerine atfedilmesi çok şaşırtıcı bir durum değildir.

Sonuç olarak; kutsal su kabı ve birlikte kullanılan serpme objesinin genel özellikleri (etimolojisi, form vb.) ve liturji ile olan ilişkileri var olan örnekler üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Heterojen zenginliklere sahip olan bu tür kaplar, o zamanki Hıristiyan topluluklarının dinsel yaşantıları ile ilgili önemli bilgiler sunması açısından bir belge niteliği taşımaktadır. Her inanış, kendinden önce gelen inanışlara benzeyen birçok uygulamayı, az ya da çok bünyesinde bulundurmaktadır. Bunlar arasında yer alan su serpme töreni de kilisenin kitlesine sunduğu göreceli ve uygulamalı kavramlardan biri olmuştur. Yüzyıllardır değişen düzen içerisinde kendisine yüklenen bu misyonu hem liturjik anlamda hem de kullanılan objelerde göstererek etki alanını büyütme amaçlamıştır. Bunun bir sonucu olarak yaratılan mikro kozmos algı, kutsal bir su kabı üzerinden verilmeye çalışılmıştır.

KAYNAKLAR

Acara-Eser, Meryem. *Bizans Maden Sanatı: Dini Törenlerde Kullanılan (Liturjik) Eşyalar*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat, 2020.

[Audsley](#), William and [Audsley](#), George Ashdown. *Popular Dictionary of Architecture and the Allied Arts: A Work of Reference for the Architect, Builder, Sculptor, Decorative Artist, and General Student*. With Numerous Illustrations from All Styles of Architecture, from the Egyptian to the Renaissance, Vol. II. New York: G. P. Putnam's Sons, 1881.

Barraud, P. C. “De L'eau Benite Et Des Vases Destines Ä La Contenir”. *Benitiers Mobiles Ou Portatifs Des Eglises*, In: *Bulletin Monumental* 36 (1870): 437-451.

Braun, Joseph. *Das Christliche Altargerät, in Seinem Sein und in Seiner Entwicklung*. Verlag-München: Max Hueber, 1932.

Calkins, Robert. “Liturgical sequence and decorative crescendo in the Drogo Sacramentary”, In: *Gesta*, Vol. XXV/1, (1986): 17-23.

Chaperon, Henri. *Le benitier de chevet*. Paris: Varia, 1985.

Chevalier, Jean and Gheerbrant, Alain. *Dictionnaire des symboles: mythes, rêves, coutumes, gestes, formes, figures, couleurs, nombres*. Paris: Robert Laffont/Jupiter, 1982.

Cote, Wolfred Nelson. *The Archeology of Baptism*. London: Yates and Alexander, 1876.

Dölger, Franz Joseph. “Zur Symbolik des altchristlichen Taufhauses”, *Das Oktogon und die Symbolik der Achzahl*, In: *Antike und Christentum IV*. Munster: Aschendorff (1934): 153-187.

Erbaş, Ali. “Muhtelif Dinlerde Su Motifi”, *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl. 8, Sayı. 20, (2004): 241-258.

Franz, Adolph. *Die kirchlichen Benediktionen im Mittelalter*, I. Band. Verlag: Freiburg, Herder, 1909.

Gell, Alfred. *Art and Agency, An Anthropological Theory*. Oxford: Clarendon Press, 1998.

Graf, Fritz. “Baptism and Graeco-Roman Mystery Cults”, in: *Ablution, Initiation, and Baptism Late Antiquity, Early Judaism, and Early Christianity*, ed. D. Hellholm, T.Vegge, Ø. Norderval, C. Hellholm, Band I. Berlin/Boston: Walter de Gruyter GmbH & Co. KG, (2011): 101-110.

Gosden, Chris. “What Do Objects Want?”, *Journal of Archaeological Method and Theory*, Vol. 12. No. 3 (2005): 193-211.

Ivanić, Suzanna. “Early Modern Religious Objects and Materialities of Belief”, in: *The Routledge Handbook of Material Culture in Early Modern Europe*, ed. C. Richardson, T. Hamling and D. Gaimster. Routledge: Taylor&Francis Group (2016): 322-337.

Jehle, Hiltrud. “Elfenbein-Überlegungen zum Material und zu seiner Verarbeitung”, in: *Zeitschrift für Kunsttechnologie und Restaurierung*, Heft 2, (1995): 337-347.

Kiss, Etele. “Byzantine Silversmiths’ Work around AD 1000 between China and the Ottonians: The Beszterec Holy Water Vessel (With six plates)”, *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, Band 49, (1999): 301-314.

Kren, Thomas. *Illuminated Manuscripts of Germany and Central Europe in The J. Paul Getty Museum*. Los Angeles: Getty Publications, 2009.

[Liagre-De Sturler](#), Leóne. *Les relations commerciales entre Genes, la Belgique et l’Outremont 1320-1400*. Bruxelles/Rome: Academia Belgica, 1969.

Norris, Michael. *Medieval Art a Resource for Educators*. New York: The Metropolitan Museum of Art, 2005.

Petersen, Anders Klostergaard. “Rituals of Purification, Rituals of Initiation: The Prevalence of Water as a Ritual Means in the Ancient Mediterranean World”, in: *Ablution, Initiation, and Baptism Late Antiquity, Early Judaism, and Early Christianity*, ed. D. Hellholm, T. Vegge, Ø. Norderval, C. Hellholm, Band I. Berlin/Boston: Walter de Gruyter GmbH & Co. KG, (2011): 6-11.

Pitarakis, Brigitte. “The Ritual of the Blessing of the Waters and Copper Alloy Vessels”, *İstanbul Araştırmaları Yıllığı*, No. 7, (2018): 31-48.

Pitarakis, Brigitte. “Bizans Konstantinopolis’inde Kilise, Ev ve Günlük Hayatta Din” *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi: Din*, Cilt. V, (2015): 68-75.

Presbyter Theophilus, *Schedula diversarum artium*, ed. A. Ilg. Osnabruck: O. Zeller, 1970/zuerst Wien 1874.

Reinle, Adolf. *Die Ausstattung deutscher Kirchen im Mittelalter*. Darmstadt: WBG., 1988.

Rohault De Fleury, Charles. *La Messe, Études Archéologiques Sur Ses Monuments*. Auteur Du Mémoire Sur Les Instruments De La Passion, Continuées Par Son Fils, V Volume. Paris: Librairie Des Imprimeries Reunies, Rue Bonaparte, 1887.

[Schulz-Rehberg, Rose Marie](#). *Die Aachener Elfenbeinsitula, Ein liturgisches Gefäß im Spannungsfeld von Imperium und Sacerdotium, Eine kunst-historische Analyse*. Münster: Monsenstein & Vannerdat, 2006.

Schutz, Herbert. *The Carolingians in Central Europe, their history, arts, and architecture: A cultural history of Central Europe, 750-900*, [Cultures, Beliefs and Traditions: Medieval and Early Modern Peoples](#), Vol. 18. Leiden: Brill, 2004.

Uygun-Yazıcı, Selda. “Geç Antik Çağ ve Erken Hıristiyanlık Dünyasında Dinsel Su İnanışları”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 8. S.16, (2018), 21-31.

Vierck, Hayo. “Cortina Tripodis, Zu Aufhängung und Gebrauch subrömischer Hängebecken aus Britannien und Irland (Taf. VIII, IX)”, *Frühmittelalterlichen Studien*, ed. K. Hauck. Walter de Gruyter: GmbH & Co KG, (1970): 8-53.

Whitaker, Edward Charles. *Documents of The Baptismal Liturgy*. London: S.P.C.K., 1970.

Wild, Robert Antony. *Water in the Cultic Worship of Isis and Serapis*. Leiden: Brill, 1994.

RESİMLER

Resim 1. Drogo Sacramentary (M.S. 840-855) adlı el yazmasının ön kapağı (Calkins, 1986).

Resim 2. Paris Milli Kütüphanesi'nde yer alan bir el yazmadan detay (Gr. 510, f. 285)

(Rohault de Fleury 1887).

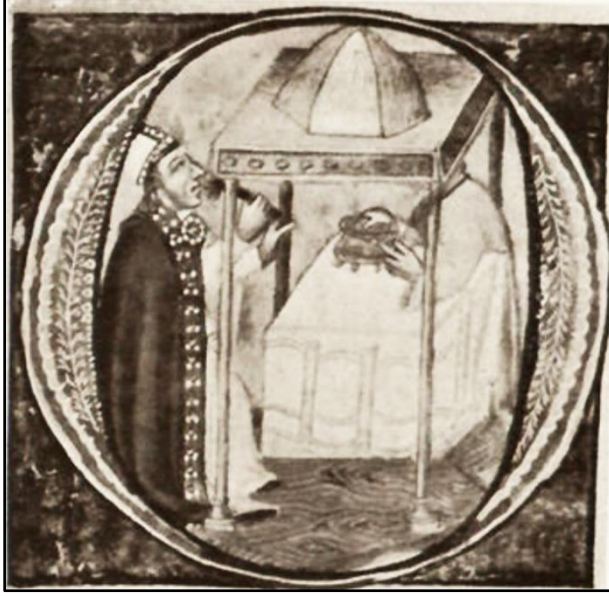
Resim 3. Metropolitan Sanat Müzesi'nde (Pierpont Morgan Situlası-M.S. 860-880) ve Milano Katedral Müzesi'nde (Gotofredo/Gotfredus Situlası-M.S. 967-983) yer alan kutsal su kapları (Schulz-Rehberg, 2006).

Resim 4. Londra Victoria and Albert Müzesi'nde (Basilewsky Situlası-M.S. 980-981) ve Aachen Kilise Hazinesi'nde (Aachen Situlası-M.S. 1000) yer alan kutsal su kapları (Schulz-Rehberg, 2006).

Resim 5. Speyer Katedral Hazinesi'nde (M.S. 1116-1119), Berchtesgaden Manastır Kilisesi'nde ve Berlin Kale Müzesi'nde yer alan kutsal su kapları (Braun, 1932).

Resim 6. 15. yüzyıla ait bir el yazması ve Westfalen, Vasbach'da yer alan bir bölge kilisesinde tespit edilen kutsal su kabı (Braun, 1932).

Resim 7. Agram (1496) ve Rottenburg Kathedraline (1586) ait serpme objesi (Braun, 1932)

Resim 8. Machado de Castro Ulusal Müzesi'nde (Portekiz-Coimbra) kristalden yapılmış ve serpme objesi ile birlikte sergilenen kutsal bir su kabı (Machado de Castro Ulusal Müze Arşivi).

Resim 9. Metropolitan Sanat Müzesi'nde yer alan kutsal bir su kabı (M.S. 1200-1225)

(Rohault de Fleury, 1887).